

TÜKÖR, SZÉL, FORGÁS

Fodor Géza költészetéről

Enigmatikus tájra készüljön az olvasó, ha kézbe veszi Fodor Géza legújabb kötetét. A népdalfoszlányok és absztrakciótöredékek elvont világába, ahol szerves egységbe rendeződik a hagyomány és a modernitás. Az elidegenedő ismerősség és az ismerőssé váló idegenség intellektuális lírájába, melyet a meghökkentő képek, szokatlan képzettársítások tettek és tesznek rendkívül izgalmassá. Versei már-már mértani pontossággal szerkesztett tudatos konstrukciók, az elme komoly kísérletei a lét erővonalainak feltérképezésére, még-hozzá nem mindennapi lírai érzékenységgel. Egész költészetén átsugárzik az egyetemességigény: a természet- és társadalomtudományok elemei, az emberi művészet remekei éppúgy az ihlet forrását képezik, akár a legegyszerűbb virágénekek. Vitathatatlanul modern költészet ez, mely az olvasó részéről is befogadói erőfeszítést vár el, és mindenképp széles horizontú alapos műveltséget feltételez. Befogadói erőfeszítést az újszerűen elvont képiség filozofikus mélységű titkosírásának megközelítéséhez és műveltséget a gyakori kulturális utalások dekódolásához. Aki Fodor Géza jelen kötetének olvasatába fog, ismernie illik a természettudományok eredményeinek humanizált kivonatát a tachyontól a hipertériig, ha nem akar botladozni a hivatkozások fizikai síkján, miként magát az irodalmat is, hogy kifejlessze költészetének megértéséhez a megfelelő olvasati stratégiát. Mindezek után biztosan nem éri majd csalódás!

Penckófer János írja, hogy Fodor Géza versei „Titokzatosságuk és egzotikumuk révén sokszor az érthetelenség határán mozognak, mégis vonzóak maradnak.” Vonzóak, hiszen a jó vers minden olvasatkor új, addig fel nem fedezett oldalát csillantja meg. A remekmű is azért időtlen, mert minden befogadáskor, minden korban kissé máshogy töri meg a tudat rávetülő fényét. Mivel nem közömbös a fény iránya, erőssége, hullámhossza sem. Újabb és újabb értelemhéjak válhatnak le a mű testéről, követve a versélvező pszichéjének, világlátásának változásait. Az értelem kifejezés ez esetben többet jelöl köznapi jelentésénél, mert hangulat, érzélem, atmoszféra „értését” is takarja. Ez esetben nem tudok nem Heideggerre s a modern utáni hermeneutikai filozófia elgondolásaira (Gadamer, Jauß, stb.) hagyatkozni, ahol a mű entitálásában, nyelviségében, olvasatában feltételezett immanenciát alapvetően megkérdőjelezzük, hiszen itt a mű tárgya, befogadásának közösségi és szubjektív (tehát nem teológiai és szakrális, mint az alteritás korában) élménye egymásra vonatkoztatva, összefonódva hozza egymást a létezésbe. Bár Heidegger hermeneutikája alapvetően megértésközpontú, ellentétpárja által mégis jóval közelebb sodor bennünket a recepcióesztétika diszciplínájához. Az értelmezés

centrumába a mű és befogadója közötti viszony kerül. Tehát mindenképp érdemes, irodalomelméleti szempontból is izgalmaival kecsegtető vállalkozás alámerülni Fodor Géza sajátos versvilágába.

Felütvén a költő szóban forgó, *Hamvazó Hold a jávoron (Vibaros Hold a jávoron)* című kötetét, szembeűnik, hogy a versek többsége már ismert, megjelent korábbi köteteiben, antológiákban. Az „ékszerész” azonban átrendezte kristályait, talán a vetület élességét tartva szem előtt. A gyűjtemény öt nagyobb egységre tagolt prizmarendszer. Közűlük az első a *Tűkőrszél és Széltűkőr* határolta *Tűkőrből szél* című ciklus. Már a ciklushatárt képező két költemény korábbi kötetekben elfoglalt helyéhez viszonyított pozícióváltozása is magyarázza az átszerkesztést: a szerző célja a tematikus keretbezártság, a feszesség növelése lehetett. Az egymásra rezonáló két vers jelentőségét mutatja, hogy már a költő 1986-ban (hosszú némaság után) publikált kis terjedelmű versfüzetének is *Széltűkőr* a címe. Emellett építkezésűkben, hangűtésűkben jellemzőek Fodor Géza költészetére. A tükőr-momentum, a tükűrös párhuzam, mint a DNS egymásnak megfelelő kettős spirálja, az értelmezés kiindulópontjával is szolgálhat, annyira gyakran jelenik meg egész lírájában. A tükűr, a létező önvizsgálatának legfőbb eszkűze, ha nem torzít, az egzisztencia valós képét mutatja, s olyan összefűggésekre deríthet fényt, melyek nélkűle homályban maradnának. E kettős sínpáron robogunk a tudományos szakkifejezésekkel is leírni kísérelt, látomásossággal is tágított, természetében is ábrázolt valóság megértése és megérttetése felé.

A két tükűrvers által ölelt térben helyet foglaló nyolc költeményben a természeti környezetet jut szóhoz, a vegetáció ezerhangű muzsikája, s e csupa zene közt az ember. S ha a természeti környezet az ábrázolás eszkűze, akkor nála gyakran felsorolásszerű: a *Nádon, fűszálon* zsbongását is a madárfajok sokaságával csiripelteti. De mert Fodor Gézánál semmi sem önmagáért való, itt is sorok közé rejtett titkokat sejteth meg az olvasó, melyek szinte megfoghatatlanok.

A következő ciklus, a *Szobor Hamletnek* már az intellektus legbensűbb termeibe vezet bennűnket, a tudatmely elvont terébe, a végsű kérdésekhez. A mottó is árulkodó: Shakespeare és a paradoxonkedvelű zen-buddhizmus. „– *H o g y a n lenni? – Az itt a kérdés.*” – szűl a ciklus egyik kulcsmondata, elűtérbe állítva az alkotmányok mindig másodík alapjogát, az emberi méltósághoz való jogot. Teljesűlhet-e ez a környezű versék többszűrűsen összzetett gondolati képeivel ábrázolt mindenségben, az *önmagába soha vissza nem térű ismétlűdés spirálján?* S ekűzben Arkhimédész „játszik”. Nem Szűrakuszai ostromakor, nem az első pun háborű egy meghatározott évében, hanem folyton. Szűksűgtelen Plutarkhoszt idűznűnk, hiszen a narrátor „térből tükűrből” kilépett.

Ebben a részben kap helyet a költű ars poeticájának is tartott *Ebonit ének* című költemény, melynek alvilági látomásában a költű, a művész, maga a

Művészet, a Hang ereszkedik alá Hádész iszonyatteljes birodalmába mai Orfeuszként. A Nagy László-i „ama sík” ez, mely (nem csak) József Attila óta kísérti rémálmainkat. Az egyes szám harmadik személy itt azonban az objektivitás érzetéig távolít, az alvilágot plasztikussá teszi, a páros rímek rendszere a maga abszurdnak ható játékosságával továbbra is a látomáshoz köt. Mesteri, amit itt a mű szöveg mögötti drámaisága dialógus nélkül is eljátszat a befogadóval.

A *Hódolat Michelangelo Buonarroti emlékének* és a *Képsorok Munkácsy Mihály albumából* a szerző jól ismert, korábban méltó publicitást kapott versei. Azt hiszem, a korábban említett vers mindennél beszédesebb jellemzése, hogy a szonettbeli ajánlás kapcsán ma is késztetést érzek arra, hogy arcom elé tartott kézzel próbáljam védeni magam a nap vakító korbácsaitól.

A *Monda* kötetbeli elhelyezése itt számomra meglepő. És nem elsősorban formailag. Fodor Géza verselésére általában jellemző, hogy modern tartalmakat is nyugodtan rá mer bízni a hagyományos, Kárpátalján különösen megszokott ütemhangsúlyos, „nemzeti versidom”-ra. Ez a vers elsősorban kontextusában rí ki a ciklus többi darabja közül. Egy olyan rendszerben, ahol a későbbi szerzemények Lator Lászlónak, Kovács Vilmos, Herman Melville vagy éppen Mickiewicz emlékének íródtak, a *Monda* szerepe minden esetre elgondolkodtató. Talán a felkiáltójeles verszáró mondat indokolhatja itteni szerepét, de ez indoknak elég halovány.

A ciklus záróakkordja, a *Loreley (Szonett tükörre, hologrammal)* szintén jól ismert és kielemezett költemény. A tükrözött szonett, szabálytalan szonettpár jellemzően a Fodor Géza-i jelképhalmazzal tűzdelt alkotás. A levegőtér izzása, reszketése, a lézeres zsarát, hologramos sugárzat ezredvégi kifejezései, s ezek klasszikus szonettformában való szerepeltetése is tipikusan költőnkre vall. Heine vagy Rilke kapcsán a mitológiája sem lehet ismeretlen a kultúrával akár csak középiskolás fokon foglalkozók számára sem. Az igazi meglepetés azonban a tükör felszínén éri az embert. Itt válik naggyá a vers. A visszafordított időben, ahol a víz már felfelé zuhog. És nem elsősorban az ötlet a bravúr, bár az is az. De általa a vers „célba ér”, a látomás tükre megmutat önmagunknak. A *Loreley* is valamifajta kulcsvers ebben a lírai univerzumban, magában is megérdemel egy önálló tanulmányt.

A *Belülről vérző tájakon* cikluscím kishazai szerzőtől valamiképp szubjektíve hat. A költő itt hatványozottabban igyekszik kifejezni látletét a kisebbségi létről, a „kárpátaljiság” létélményéről. A Csoóri Sándornak ajánlott *Ily ránkvert sorssal* című szerzemény is ezt látszik igazolni, ahol a „belénk metszett országhatárok” között az átkok „zárlatolnak”, s a csillagászatból ismert pulzár-momentum harmonizál az illyési magasba írt hazával. A *Nul-lapont* ismét tipikus Fodor-vers: mágnesség, fordulat, tükör és szél. Elvont intellektuális tér, melyben csak a vers második fele nyújt kapaszkodókat a futóhomokföldön való gyökértájolás, a ciklikus időfelfogás forgásérzetének

említésével. Az ezt követő versek népiesebbek, balladisztikusan komorak, a személyes és nemzettörténeti gyász emlékeitől súlyosak. Majd a tantrikus Srí Yantra-jel, s Voznyeszenszkij tágítja a kulturális horizontot, ezt követően a lírai Ratkó József-nekrológ, melyben a címmé választott mondat is elhangzik, és a *Prelúdium, mindenkori októberre elé* kanyarint bennünket újra névlegesen is hazai tájra.

A következő ciklusban még dominánsabb a népköltészeti ihletettség. A *Szól a barmat énmellőlem* ősínek is nevezett felező nyolcása (Szerdahelyi István a XVI. századra datálja), népdalszerű refrénje a bizonyosság erre. Már-már énekelhető. De verstani szempontból nem monoton a ciklus, hiszen a következő, hatszotagos sorokból építkező mű strófáiban már játszik az ütemek szótagszámaival a költő. Bár itt is érvényesül az ütemfeleződés. A *Virágének* esetében még bonyolultabb a képlet, az időmértékes elemek szerepe jócskán megnövekszik, a negyedik sora például daktilikus szimultán. Ritmusérzékünk a kezdősort sem tudja nem háromüteműre tagolni. Az ütemhangsúlyos versrendszerben íródott költeményekben a növénynevek felsorolásszerűsége a már említett módon gyakori Fodor Gézánál.

Másik jellegzetessége ennek a ciklusnak, hogy itt a természettudományos utalások elvontságára (teljesen érthető módon) háttérbe szorul, átadva helyét a növényzimbolikának.

A *Kezd a bajnal basadni* szerzőnknél szokatlan ritmusproblémáját ellentételezik az e ciklusban helyet kapott, már ismert művek, mint az *Ecetfa zöld időben* című, amely Lator László *Fa a sziklafalonjával* rokon, ezzel együtt hamisítatlan Fodor Géza-vers a képi megjelenítés sajátos villódzásával. Az *Óda a színevéri tengerszemnél* szintúgy látványfestés, egyetlen részletgazdagon kidolgozott kép; a *Nomád ének* pedig a mitikus-misztikus mondókák, ráolvasások dikcióját követi. A befejező négy mű ugyancsak ismert korábbiakról.

E ciklus tizennégy darabja közül hét új, a szerző korábbi kötetében nem publikált vers. A kötet egészét tekintve a hetvenből huszonnégy. Az új keletű költemények többségének különbözősége az életmű korábbi részeitől talán az egyszerűbb prozódíájú népdalszerűségben ragadható meg leginkább, ahol a korábbi, többszörösen összetett képeket az egyszerűbb, primer allegorizálás váltja fel, a technikai és kulturális utalásokkal tűzdelt bonyolult és elvont belső világot pedig az áttetsző „közérthetőség”. E hangsúlyeltolódást egyik kritikusa „nemes egyszerűséggel” felhígulásnak nevezi, ami abban a vonatkozásban igaz, hogy ez a versnyelv poétikai és verstani szempontból kezdetlegesebb. Esztétikailag azonban korántsem biztos, hogy értéktelenebb is, hiszen voltaképpen e két beszédmód, pontosabban írásmód összemérhetetlen. Perdöntő itt csakis a hitelesség lehet, s Fodor Géza esetében erre enged következtetni az a tény, hogy korábbi költészetének mélyrétegeiből sohasem hiányzott az úgynevezett népiesség, csak az sajátos módon épült be markánsan egyedi

kifejezőmódjába. Úgy, hogy annak mögöttes teréből hat. Az életrajzi adatok is a fentieket támasztják alá. Kifejezőmódjában valóban közelebb került Forrás-nemzedékbeli társaihoz. Egyébiránt ebben az esetben is célravezetőbb lenne a művek egyenként való elemzése.

Az eredetiség és az eredetieskedés azért még külön fogalmak.

A kötetzáró fejezet címe egyben a gyűjtemény címe is. *Viharos Hold a jávoron...* Csak olvassuk el a címadót, és mindannyian tudni fogjuk, mit jelent.

A *Mint a bányász* is ismerős darab, szonett formájú materiális ebonit ének, amely megformáltsága okán is kiállta az időpróbát, pedig keletkezésekor az irodalomban hemzsegték a hasonló témákat pedzegető, álpátosszal telt, futószalagon gyártott selejtversek. A *Verhovinai szél* pedig az időmértékes akkordok szabaddallama. Első soraiban még szinte szabályos daktilus-vers, majd mielőtt monotonná válna, megbomlik a rend. Spondeusokkal lassít, ionicusokkal hangszerel, mígnem beleveszünk a képi muzsikába.

Az e ciklusban helyet kapott hat új alkotás jobban integrálódik az életmű testébe, mint a fentebb tárgyaltak. A már ismertekhez hasonlóan a költő egyéni látásmódját sugárzó szimbólumokat remegtető fotográfiák, vagy inkább azok egymást is átfedő végtelen sora. Mert itt minden mozgásban van. Még a statikusnak hitt tárgyak is, keletkezésük, megsemmisülésük drámájában. Minden csupa dinamika, történés, esemény. Keletkezés és megsemmisülés, születés és halál drámája. S az ember tele szerelmes rettenettel.

Sötét tónusok szálaival átszótt, megrázó versvilág a Fodor Gézáé. Bármit is néz, bármit is mutat, azt idő- és térbeli teljességében láttatja. A biztoshoz, biztonságához menekülni vágó lélek szembesül itt az örök bizonytalannal. Mert minden elforog, fények, hangok, érzetek villódnak szakadatlan. A létezés teljessége az örök átváltozás. A szemlélő kövületeket néz, és maga is fosszília, miközben megtörténik vele a jelen, az élet nagy örvénye. Ezért megrázó, katarzist kiváltó versvilág a Fodor Gézáé. Egyszerűen érthetetlen, miért nem jutalmazták eddig... [Fodor Géza: *Hamvazó Hold a jávoron (Viharos Hold a jávoron)*, *Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2006.*]

BAKOS KISS KÁROLY